

12ին երեցեր է Մերիկայի մէջ ասուպներու անձրև¹, ինչպէս աչքով տեսնողներուն մէկն ալ է Հումպոլթ երեւելի բնագէտը, և ուրիշ հաւատարիմ անձինք . նմանապէս 1834ին նոյեմբերի 12ին ու 13ին նոյն երեւոյթը Եւրոպայի մէջ ալ տեսնուած է . ասով կիմացուի որ ասուպները անթիւ են : Հիւսիսայգ երեւալու ատեն ալ խիստ շատ ասուպներ կը տեսնուին երկնքին ան տեղը՝ ուր որ արշալոյս կայ . ասով կերեւայ թէ ասուպին ու հիւսիսայգին պատճառը նոյն է :

Գ . Ինչպէս ասուպներուն երեւալու ժամանակը՝ նմանապէս իրենց շարժման ընթացքն ալ կանոնաւոր է, և դրեթէ ամէն ալ մէկ շրտկուածեան վրայ կը թռչին², այսինքն մագնիսական միջօրէին զուգահեռական, որ ըսել է՝ արեւելեան հիւսիսէն դէպ ի արեւմտեան հարաւ :

Իսկ կանոնաւոր շարժումը յայտնի կըցուցնէ՝ թէ ասոնց պատճառը ջրածին կազին բռնկիլը չկրնար ըլլալ . վասն զի աս կազին վառին ու մարիլը կամ յանկարծական է, կամ ընթացք ալ ունենայնէ՝ պէտք է անկանոն ըլլայ, երբեմն մէկ դին՝ երբեմն մէկալ դին : Իսկ կանոնաւոր շարժման որոշեալ ատեն երեւալուն պատճառաւոր շատ բնաբանք են թագրեցին թէ ասուպները անհամար մանր մոլորակներ են որ արեւուն վր կը պտրտին, ու մարտ ամսուն մէջ ամէնը մէկէն լուսաւոր բուրգի ձևով կերեւան արեւմտեան հորիզոնէն վեր՝ որուն Օդիակոսի լոյս կըսենք . իսկ օգոստոսէն ինչուան նոյեմբեր ամիսը ան մարմնոց շրջանը երկրիս մօտենալով, կը շփուին երկրիս մթնոլորտին հետ ու լուսաւոր կերեւան : Իայց հիմակուան ա-

ւելի ընդունելի կարծիքն է՝ թէ ասուպներուն ու հիւսիսայգին պատճառը երկրիս մագնիսական ելեքտրականութիւնն է . որ սաստիկ ասուպի անձրևի և հիւսիսայգի ժամանակ կողմնացոյց՝ մագնիսը անհանգիստ կը շարժի, ինչուան որ աս երեւոյթները դադրին : Իայց թէ ինչ պատճառաւ մագնիսական ելեքտրականութիւնը աս չորս ամիսներուն աւելի զգալի կըլլայ, կամ թէ ինչ կերպով լուսաւոր երեւոյթներ կը տեսնուին, ոչ ոք կըցեր է ինչուան հիմա մեկնել . գուցէ ատենով երկար փորձեր ու դիտողութիւններ ընելէն ետքը՝ աւելի աղէկ մեկնութիւններ տան բնագէտք :

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Հնո-լեան ու մեծ-լեան հողմանէ անոանի ծառեր :

ԲՈՅՍԵՐՆ ու տունկերը թէպէտ և շատ կողմանէ կենդանիներէն շատ տարբեր են, բայց իրարմէ աւելի պակաս դիմանալովը կարծես թէ կեանք մը ունին, ու անով որը շատ՝ որը քիչ կապրին ինչուան որ չորնան կամ մեռնին : Հետագայ օրինակներէն կիմացուի թէ ծառերը որչափ ատեն կըրնան դիմանալ :

Սոնթէծումայի նոճի² անունով ծառ մը կայ Սեքսիկոյին մէջ, որ 1520ին ատենները արդէն անուանի է եղեր իրեն հաստութեանը համար . ասոր բունին շրջապատը 41 ոտնաչափ է, բարձրութիւնը չափէ դուրս . էն քիչ չորս հինգ հարիւր տարեկան է աս ծառը, ու տնկաբաններ կան որ ինչուան 2000 տարեկան ալ կայ կըսեն, և ինչուան հիմա իր կանաչութիւնն և ուժը ամենեւին չէ պակսած . և ասիկայ զարմանք չէ, վասն զի ճիշդ և որոշ ատեն մը կամ չափ մը

¹ Անձրև ըսելով չենք հասկընար թէ ասուպները ինչուան գետին իջեր են, հասկա երկինքը անձրևի պէս թափ թրփեր են :

² Գրեթէ կըսենք, վասն զի այնչափ անթիւ ասուպներուն մէջ ոմանք կըլլան որ ուրիշ ուղղութի կամ ամենեւին հակառակ ընթացք ալ ունենան :

Մեռա, կամ հնդիկ տրճաւենի :

չկայ ծառերուն աճելուն , կամ երկար ատեն դիմանալուն :

Մեգղիայի Քենթ ըստած կոմսու թեանը կամ գաւառին մէջ խիստ անուանի է ան գեղձի՝ ծառը , որ 3000 տարեկան է կրսեն :

Մուլանի է պառպապ ծառը Միւրի կէին մէջ . ասոր շրջապատը այնչափ մեծ է որ Սարապուլթ ըստած ազգը իրենց համար աղօթատեղի մը շինե-

ն տակը . կրսեն թէ հարիւրաւոր տարիներ առաջ կայ եղեր աս ծառս :

Շատը գիտեն որ հնձի Սարիաճո ըստած ծառին հաստութիւնը , որ Մեքսիկային մէջն է , 117 ոտք և 10 բլթաչափ է : Պէյիւքտէրէի հովտին մէջի սօսին՝ 150 ոտք շրջապատ ունի . մէջի փորուածքն ալ 17 ոտք է : Եհաստանի Սամոկիցիա գաւառին մէջ 1812ին կաղնի մը կտրեր են որ

Հին ատենի ի տէրը իրենց հեթանոսութեան ժամանակը կրպաշտեն եղեր . աս ծառին տէրը մէջը սրահ մը փորել տուեր էր կըսեն՝ 13 կանգուն ու 5 բթաչափ մեծութեամբ, ու բոլոր սրահը անուանի լեհացիներուն պատկերներովը զարդարեր էր : Ի մերիկայի Պոթերն քաղաքին մօտ ուրի՝ մը կայ որ շրջապատը 22 ոտք է : Եւր յօրքի լեռներուն վրայ նուաճի մը կայ որ 47 ոտք է շրջապատը :

Ի հաստանի Վամենից քաղքին պարտէզին մէջ տիլիայի՝ ծառ մը կայ որ շուքին տակը 3200 հոգի կրնայ կենալ կըսեն :

Յունաստանի Վով կամ Սթանքէյլ ըսուած կղզին սօսի մը կայ որ շրջապատը 14 գրկաչափ է, ու ճիւղերուն 47 հատը մարմարիոնէ սիւներով վեր բռնուած են որ չկոտորտին :

Խտրիային քովերը, (Դրեստի մօտ, ընկուզի ծառ մը կայ որ տակը 5000 հոգի կրնան կենալ : Խտալիայի Վիցցա քաղաքին քովերն ալ ձիթենի մը կայ որ հաստութիւնը 20 կանգունի մօտ է . երբ տնկուիլը անյայտ է : Կարգէ գուրս մեծութեամբ մըն ալ կայ Սաճորէ ըսուած լճին քովը, որ Լիւնիբաղայ ատենէն մնացած է կըսեն :

Բայց ամէնէն աւելի հռչակաւոր է Լառնա լեռան շագանակի ծառը որ հարիւր ձիու ծառ՝ ալ կըսուի, որովհետեւ Լառնայի Յովհաննա թագուհին՝ անգամ մը երբոր 100 ձիաւորով հոն կրպտըտէր, յանկարծական սաստիկ փոթորիկէ մը փախեր ու ան ծառին փորուածքին մէջը պահւելու էր : Հետը եղած զօրքովը : Եւ ծառը հինգ հաստ բուն կրբաժնուի, ու ամէնուն մէկտեղ շրջապատը 163 ոտք է : Ինչուան 1776 Վրանատայի թագաւորական պալատան պարտէզին մէջը մէկ քանի անուանի նոճիներ կան եղեր որ Սուլթանի նոճի՝ կըսուին եղեր . անշուշտ արաբացւոց ատեն

ներէն մնացած էին, որով գէթ 800 կամ 900 տարեկան կըլլային :

Ինկուզի ծառը թէ որ թողուս՝ խիստ շատ կըմեծնայ : Սթամպոյի անուանով երեւելի հեղինակը կրպատմէ, որ երեսնա սրբոյն Վիկտորիայոսի հովտին մէջը ընկուզի փայտէ տախտակ մը տեսայ որ 25 ոտք լայնութիւն ունէր կըսէ . ասոր վրայ Փեդերիկոս Գ կայսրը մեծածախ կոչուեց մը ըրեր է :

Կարնջի ծառն ալ խիստ շատ կըդիմանայ, և հարիւր տարեկանը դեռ պզտիկ կըսեպուի : Հռոմ սուրբ Սաբինա ըսուած վանքը նարնջենի մը կայ որ 600 տարեկանէն աւելի է կըսեն : Կիստ անուանի է նաեւ Սերսայլի նարնջենին, որ 1421ին ցանուեր ու բուսեր է Սպանիայի Փամփլոնա քաղաքը, անկէ 1532ին փոխադրուեր է Վաղղիա, և 1684ին Սուդովիկոս ԺԳ Վաղղիայի թագաւորը բերեր տնկեր է Սերսայլի պարտէզը, ուր կեցած է ինչուան հիմա . բարձրութիւնն է 22 ոտնաչափ, և վերի ծայրին շրջապատը 45 :

Լառնասաղէմ ձիթենեաց պարտէզին մէջ ութը հատ ձիթենի կայ որ օսմանցոց Լառնասաղէմը առնելէն առաջ տնկուած են կըսեն . որով գէթ 800 տարեկան մը պիտի ըլլան . աւանդութիւն մըն ալ կայ որ Վրիստոսի չարչարանաց ատենէն՝ ի վեր աս ծառերը կային կըսեն :

Սէկ խօսքով, յայտնի բան է որ ծառերէն ոմանք խիստ երկար ատեն կըդիմանան . հաւանական ալ է թէ ինչուան հիմա գտնուին այնպիսի ծառեր որ ջրհեղեղին ատենէն մնացած ըլլան :

Լիւարհքիս էն բարձր ծառերէն մէկն ալ Լրեքա ըսուած արմաւենին է, որ Լիւրիկէի ու Լիւրիկայի կղզիներուն անտառները կըբուսնի . շատ անգամ 100 ոտնաչափ բարձրութիւն կունենայ, երբեմն ինչուան 150 . բունը շիտակ է ու դիւրաւ կըճրկի . վերի ծայրը հովանոցի պէս զարդարած է աղուոր փետրաձև տերեւ

1 Սեյի-պ :

3 De' cento cavalli.

2 Օհլա-բ :

4 Cupresos de la Sultana.

ներով, ու բոլոր քովի ծառերուն վրայ շուք կրնէ: Փայտը օղակ օղակ է. մէջտեղը կակուղ ծով ունի թել թել. ասիկայ կը հանեն մէջէն, ու փայտը այլ և այլ խողովակներ ու ջրանցքներ կը շինեն, որ գետնի տակ թաղուելով ալ՝ խիստ կը կարծրանան ու գրեթէ երկաթ կը դառնան: Լրեքային պտուղը ձիթապտղի կը նմանի, բայց չուտուիր: Նառին մէջտեղէն դէպ 'ի վեր երկնցած կանկառի՝ պէս բան մը կը լլայ գլանաձև՝ երկու ոտնաչափ բարձր, ձեռքի չափ հաստ. ասիկայ թերթ թերթ է, դրսի թերթերը կանանչ են, ետքը կուգայ կապուտը, կարմիրը, վարդագոյնը, ու երթալով կը ձերմըննան ինչուան մէջ տեղի ցօղունը՝ որ թէ հում և թէ եփած կուտուի, և շագանակի՝ կամ կանկառի համունի: Լս կտորը թէ որ ծառին վրայէն կտրես, ծառը մէկէն կը չորնայ. և սակայն շատ անգամ մարդկանց ձեռքը առաջ կերթայ 50, 60 տարեկան ծառը ասանկով չորցընելու՝ միայն իրենց որկորին համար. ուստի քանի կերթայ՝ աս ծառին տեսակն ալ պակսելու վրայ է:

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՂՁմարիտ որդեսիրոմեանը ինչպէս պիտի երեւայ դաստիարակութեան մէջ:

ՍՏԳՈՎՆԻՍ Թէ որ մէյմը աշխարհք պտըտինք և ամէն ծնողաց տուած կըրթուած թիւնները դիտենք, կը թուի՞նք կերպը չգիտցող ծնողքներն ու դաստիարակները կը տեսնենք որ ընդհանրապէս երկու ներհակ կարծիք բաժնուած են, ու մտքերնին դրեր են թէ անանկով իրենց տղաքը կը սիրեն: Սէկ կողմինը կը մտածէ որ տը-

ղայ ըսածդ բանաւոր է, յօժարուած թիւններ ունի, կամք ունի, փառասիրութիւն ունի, հանգստութիւն ուզելը բնական է տղուն. ասանկ մտածելով՝ կըսէ իր մտքին մէջ. աս բաներս տղուս սրտին մէջ լստուած դրեր է. ես ինչ իրաւամբ իրմէ պիտի առնեմ ու չթողում որ գործածէ. ուստի թող կուտայ որ տղան ամէն իր ուզածը ընէ: Սէկալ կողմինն ալ տեսնելով դիմացիներուն բռնած ճամբան, և թէ անանկով ինչպէս տըղաքը իրենք իրենց գլխուն մնացած՝ կաւրուին, կըսկսի անոր ներհակ մտածել. իրաւ է թէ լստուած հոգւոյ կատարելութիւններով զարդարեր է տղաս, կըսէ. բայց որովհետեւ ինքզինքը կառավարել չգիտեր, անոր համար պէտք չէ որ անոր ձեռքը թողում իր կարողութիւնները, այլ ամէնն ալ ես կառնեմ և ուզածիս պէս գործածել կուտամ անոր՝ ինչուան որ սորվի շիտակ բանեցընելու ճամբան: Երսկսի տղուն հրամայել. ասանկ ըրէ, անանկ ըրէ, պատճառը մի գիտնար. ինչ որ կըսեմ՝ ան ըրէ. քեզի ընել միայն կիցնայ. ես կուղեմ, ես կապըսպրեմ, դուն կատարէ. կամք մի ունենար. խօսիլ, հարցընել քեզի չիցնար. միտքդ եկածները ամէնն ալ ոչինչ են. միայն մտիկ ըրէ, և լըսածդ գործէ: Լսանկով կարծէ թէ իր մտածելը՝ իր կամքը պիտի փոխադրէ տղուն սրտին մէջ. իբր թէ ինքը իր տղուննոր հոգի պիտի ստեղծէ: Լսանկ ճամբաներով առջինին տղան անսանձ անկարգ կը մեծնայ, իսկ երկրորդինը կատաղի:

Սարգս բոյսի կը նմանի. հունտը երբ կը ցանես՝ լստուած անոր տուեր է կարողութիւն, իրեն պատշաճ արմատը, ձիւղը, տերեւը, ծաղիկը, պըտուղն ունենալ. միայն մարդս պահպան պէտք է կենայ ու հոգայ: Բայց թէ որ հունտը ցանես ինչ և իցէ գետնի վրայ՝ առանց դիտելու թէ ինչ տեսակ հող կը սիրէ ան տունկը, և թողուս որ ինքնիրեն մեծնայ փա-

1 Էնիմար:

2 Քէսպանի: